

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2018 – Volume 27, Issue 7, pp. 19–27
<http://doi.org/10.18354/jsi.573>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Rotterdam University of Applied Sciences,
in cooperation with Utrecht University Library

Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Dr. Carin Rots is senior onderzoeker bij GGD West-Brabant
en science-practitioner in de Academische Werkplaats
Publieke Gezondheid Brabant, Tranzo, Tilburg University.

Drs. Maiju Jongeneel is onderzoeker bij GGD West-
Brabant.

Correspondence to: Carin Rots

E-mail: C.Rots@ggdwestbrabant.nl

Category: Innovations in Social Practice and Education

LEREN VAN AFRIKA: ONTWIKKELING VAN EEN PEER SUPPORTPROGRAMMA VOOR EN DOOR THUISLOZE JONGEREN

CARIN ROTS,
MAIJU JONGENEEL

SAMENVATTING

Leren van Afrika: ontwikkeling van een peer supportprogramma voor en door thuisloze jongeren
“Peer support” is wederkerige steun tussen mensen die in vergelijkbare omstandigheden verkeren. In Oost- en Zuidelijk Afrika en India wordt peer support op grote schaal toegepast door mensen in gemarginaliseerde sociaaleconomische posities. In de internationale literatuur worden programma's met deze vorm van peer support aangeduid als “Self-Help Group Programs”. Kenmerkend is dat deelnemers in groepen werken aan de versterking van hun sociale en economische veerkracht.

Dit artikel beschrijft de route die is afgelegd om een Self-Help Group Program toepasbaar te maken voor thuisloze jongeren in een Nederlandse context. De achtereenvolgende stappen zijn: literatuuronderzoek; vorming van een expertise-team; een studiereis naar Rwanda met thuisloze

LEREN VAN AFRIKA

jongeren; werk- en oefensessies om de eerste implementatie voor te bereiden en uitwisseling met vergelijkbare initiatieven in Rotterdam en Glasgow.

Het ontwikkelingstraject is te karakteriseren als het verzamelen en integreren van kennis uit drie bronnen, namelijk ervaringskennis, professionele praktijk en wetenschap, gedragen door een gezamenlijk inspanning van thuisloze jongeren, praktijkwerkers, onderzoekers en bestuurders.

INLEIDING

“Power is not given, but created within the emerging praxis in which co-learners are engaged.”

– T. Heany

Dit citaat illustreert de kracht van peer support. Het principe van peer support is eenvoudig: wederkerige steun tussen mensen die in dezelfde situatie verkeren en iets vergelijkbaars hebben meegemaakt. In een literatuuronderzoek naar verschillende strategieën voor empowerment, viel op hoeveel ondersteuning er is voor de effectiviteit van peer support (Boumans, 2015). Zowel kwalitatieve als kwantitatieve studies laten zien dat verschillende doelgroepen er op diverse manieren baat bij hebben.

In Oost- en Zuidelijk Afrika en India wordt peer support op grote schaal toegepast, specifiek door mensen in gemarginaliseerde sociaaleconomische posities. In de internationale literatuur worden programma's met deze vorm van peer support, aangeduid als “Self-Help Group Programs” (Brody *et al.*, 2015). Kenmerkend is dat mensen met een lage sociaaleconomische status in groepen werken aan hun sociale en economische veerkracht. Een groep komt wekelijks bij elkaar en de groepsleden ondersteunen elkaar bij het ontwikkelen, delen en benutten van hun talenten. Ook volgen ze gezamenlijk trainingen en sparen ze collectief, waarbij elk groepslid wekelijks een klein bedrag inlegt. De groepen managen zichzelf en worden ondersteund door professionals die op de achtergrond faciliteren. In de context van Afrika en India zijn dit veelal professionals die werkzaam zijn bij non-gouvernementele organisaties (ngo's) en vrijwilligers die worden gecoacht door de ngo. De facilitering betreft zowel proces (groepsvorming, ondersteuning groepsproces tijdens groepsbijeenkomsten) als inhoud (het geven van inhoudelijke trainingen op geleide van de behoefte van de groep).

Geïnspireerd door de impact van deze manier van werken, hebben we het initiatief genomen om ons te verdiepen in de Self-Help Group Programs en de toepasbaarheid in Nederlandse context. Hiertoe ging de GGD West-Brabant een samenwerking aan met Stichting Red een Kind, een

internationale ngo. West-Brabantse organisaties voor maatschappelijk werk en maatschappelijk opvang werden uitgenodigd om mee te denken en mee te doen, namelijk het Annahuis, SMO Breda, Surplus en WijZijn Traverse Groep. In een verkennende bijeenkomst met deze partners kwamen thuisloze jongeren naar voren als een doelgroep waar dit type programma meerwaarde kan hebben. Dit artikel beschrijft de route die is afgelegd om een Self-Help Group Program toepasbaar te maken voor thuisloze jongeren in een Nederlandse context. De belangrijkste stappen in deze route komen aan de orde. We sluiten af met een korte reflectie en conclusie.

LITERATUURONDERZOEK

De eerste stap was literatuuronderzoek om na te gaan of, vanuit de bestaande wetenschappelijke kennis, de aanpak geschikt is voor thuisloze jongeren. De literatuur bleek voldoende aanknopingspunten te geven om te veronderstellen dat de in Afrika en India beproefde methode ook in Nederland met thuisloze jongeren zou kunnen werken.

Het eerste aanknopingspunt is dat deze jongeren te maken hebben met meerdere problemen op psychosociaal en sociaaleconomisch terrein (Jeeninga, 2010; Thompson, Bender, Windsor, Cook & Williams, 2010). Enkele voorbeelden zijn dat meer dan de helft van de thuisloze jongeren alleen basisonderwijs heeft genoten en slechts een klein deel een diploma bezit op ivbo/vmbo-niveau. Maximaal één op de vijf heeft inkomsten uit werk en ruim de helft tot driekwart heeft schulden. De omvang en de kwaliteit van het sociale netwerk van thuisloze jongeren is, in vergelijking met hun leeftijdsgenoten, vaak beperkt. Symptomen die wijzen op minderwaardigheidsgevoelens, eenzaamheid en gevoelens van hopeloosheid komen bovengemiddeld voor. Deze bevindingen sluiten aan bij de Self-Help Group Programs omdat deze programma's integraal zijn (gericht op meerdere levensdomeinen) en gericht op het bouwen van sociale netwerken.

Het tweede punt is dat thuisloze jongeren slechts beperkt aansluiting vinden bij de bestaande zorg en ondersteuning, en vice versa. In de literatuur komen financiële, structurele en persoonlijke barrières naar voren, waaronder geldgebrek, moeite om de weg te vinden in het systeem, veel doorverwijzingen, gebrekkige coördinatie van zorg, gebrek aan vertrouwen in professionele hulpverleners (Edidin, Ganim, Hunter & Karnik, 2012; Jeeninga, 2010; Thompson *et al.*, 2010). De literatuur over de effectiviteit van interventies is beperkt, maar wijst erop dat het huidige aanbod niet effectief is om de problemen van thuisloze jongeren te adresseren (Altena, Brilleslijper-Kater & Wolf, 2010; Slesnick, Dashora, Letcher, Erdem & Serovich, 2009).

LEREN VAN AFRIKA

Tot slot komen in de literatuur elementen naar voren die potentieel werkzaam zijn in de ondersteuning van thuisloze jongeren. Peer support wordt gezien als een wezenlijk element omdat dit leidt tot wederzijdse erkenning, herkenning en steun, informatie-uitwisseling en een toename van het sociale netwerk (Barker & Maguire, 2017). Ook het aanspreken van talenten en mogelijkheden wordt gezien als wezenlijk, omdat blijkt dat veel jongeren weten om te gaan met tegenspoed en omdat hiermee hun zelfbewustzijn en zelfvertrouwen wordt opgebouwd (Cronley & Evans, 2017).

Op grond van deze aanknopingspunten werd besloten om daadwerkelijk voor en met deze doelgroep een Self-Help Group Program op te zetten.

VORMING VAN EEN EXPERTISETEAM

Er werd een expertiseteam gevormd bestaande uit twee (later drie) jongeren die in het recente verleden dakloos zijn geweest, vier sociale professionals van de betrokken organisaties die in hun dagelijkse werk contact hebben met thuisloze jongeren, een programmamedewerker van Stichting Red een Kind en een projectleider/onderzoeker van de GGD. Het expertise-team kreeg de opdracht een implementatieplan te ontwikkelen en uit te voeren. In het team werden ervaringskennis, praktijkkennis en wetenschappelijke kennis gebundeld, om zo tot een plan te komen dat relevant is voor jongeren, praktisch uitvoerbaar is en tevens in lijn is met de bestaande wetenschappelijke kennis.

STUDIERS NAAR RWANDA

Bij de start van het traject werd al vrij snel duidelijk dat een studiereis naar een land waar geruime ervaring bestaat met Self-Help Group Programs van waarde zou zijn, omdat een dergelijk programma nieuw is voor de Nederlandse context. In december 2016 reisde het volledige expertiseteam en een bestuurder van de GGD af naar de regio Rwamagana in het oosten van Rwanda. We werden daar ontvangen door *African Enterprise*, een partnerorganisatie van Stichting Red een Kind. *African Enterprise* heeft zeer ruime ervaring met de Self-Help Group Approach en implementeert deze sinds 2002 succesvol in Rwanda. De programma's zijn van oorsprong gericht op vrouwen, maar er is inmiddels ook geruime ervaring met gemengde jongerengroepen.

De doelen van de zesdaagse studiereis waren de Self-Help Group Approach grondig te leren kennen, te begrijpen hoe deze in de praktijk werkt en te zien wat de impact ervan is. Elke ochtend

vond er een training plaats voor de deelnemers aan de studiereis door een staf lid van *African Enterprise*. De volgende aspecten werden daarin uitgediept: de drie pijlers van de aanpak (sociaal, economisch, politiek), kenmerken en activiteiten van de groepen, de wijze waarop de aanpak in een community wordt geïntroduceerd, de vorming van de groepen, benodigde competenties van stafwerkers en van vrijwillige groepsfacilitators, capaciteitsopbouw van de groepen, uitkomsten en impact, specifieke kenmerken van de toepassing met jongeren en de samenwerking tussen groepen op regionaal en bovenregionaal niveau. Het middagprogramma bestond telkens uit bezoeken aan verschillende groepen in de dorpen. Er werden twee vrouwengroepen en een jongerengroep bezocht. Mede naar aanleiding van het geleerde in de training gingen we met de groepen in gesprek en stelden we onze vragen. De jongeren uit het expertiseteam hadden daarnaast individuele gesprekken met enkele Rwandese jongeren over hun leven en de rol van de zelfhulpgroep daarin.

Gedurende de studiereis raakten alle deelnemers overtuigd van de kracht van het programma. Dit bleek ook uit interviews die bij thuiskomst werden gehouden met de leden van het expertiseteam door een externe onderzoeker. De geïnterviewden waren vooral onder de indruk van het coherente concept, de consequente implementatie en de impact van het programma in de levens van gemarginaliseerde mensen. Ook het belang van het "zelf gezien en ervaren hebben" kwam in de interviews naar voren. Enkele citaten om dit te illustreren:

Het maakt niet uit waar je dakloos bent, overal zijn de emoties hetzelfde (thuisloze jongere).

Ja, daar heb ik wel de kracht van de groep gezien [...]. Ik heb daar iets gezien en iets gevoeld, een energie die je niet kan uitleggen op papier hoe 't precies werkt. En we gaan er gewoon voor dat we deze energie hier ook kunnen gaan creëren (sociaal professional).

Om het gevoel echt erbij te krijgen [...]. Ik heb daar wel gezien wat het kan opleveren en daar geloof ik ook wel echt in [...], dan vind ik het alsnog wel spannend, maar ik geloof er wel in en dat was anders denk ik niet zo geweest (sociaal professional).

Ik denk echt dat 't feit dat we daar die training hebben gekregen van de mensen die het daar uitvoeren, maar ook gewoon het zelf zien, heeft een hele grote meerwaarde gehad, hoe zoiets wordt opgebouwd, hoe gaan ze ermee aan de slag en welke organisaties zijn erbij betrokken (thuisloze jongere).

WERK- EN OEFENSESSIES LEIDEND TOT EEN IMPLEMENTATIEPLAN EN TRAININGSOPZET

Na de studiereis stond het expertiseteam voor de uitdaging de vertaalslag te maken. Hoe zou de aanpak in West-Brabant eruit kunnen zien? In de eerste helft van 2017 hield het expertiseteam daarvoor vier werksessies van een halve dag. In onderling gesprek werden alle elementen van de aanpak besproken. Als kernelementen werden genoemd:

- Een groepsgewijze aanpak: groepsleden helpen elkaar, de groep heeft de regie over doelen en proces
- Kennisoverdracht en talentontwikkeling: ontwikkeling gaat samen met kennisoverdracht, talentontwikkeling en het opdoen van vaardigheden
- Samenwerking in de lokale context: de groepen zijn niet geïsoleerd, maar functioneren in een maatschappelijke context en hebben te maken met de verschillende systemen binnen deze context (wonen, onderwijs, werk en inkomen, zorg). Samenwerking met stakeholders in de lokale context, ook op politiek niveau, is dus noodzakelijk.

Deze kernelementen werden vervolgens uitgewerkt in een implementatieplan voor de Nederlandse context. Een van de meest uitgesproken discussiepunten tijdens de sessies was, of het gezamenlijke sparen onderdeel behoorde te zijn van de aanpak. Sommigen waren van mening dat dit niet realistisch zou zijn en jongeren zou afschrikken ("als je niets hebt, kun je ook niet sparen"). Daar tegenover stond de ervaring in Rwanda dat mensen die "niets" hadden toch samen gingen sparen en daarin succesvol bleken. Uiteindelijk werd besloten dat dit element niet uit de aanpak gehaald moest worden aangezien het elders essentieel was gebleken en aansloot bij belangrijke doelen van de aanpak (een toekomstgerichte mindset, leren omgaan met geld, groepsbinding, meer mogelijkheden tot economische ontwikkeling onder meer door opbouw van spaargeld). Daarnaast werd besloten dat de groepen zelf kunnen bedenken hoe ze invulling geven aan dit aspect.

In de tweede helft van 2017 ontwikkelde het expertiseteam, ondersteund door een trainingsdeskundige van de GGD, een basistraining voor de groepen en een bijbehorende handleiding, bestaande uit de volgende modules:

1. Kennismaken
2. Een ondernemende geest
3. Durven dromen

4. Jij en de groepsdroom
5. Iedereen heeft talent!
6. Als groep aan het stuur!
7. Groepsafspraken!
8. Ruzie! Wat nu?

Er werd ook getraind in het werken met de modules. Het expertise-team functioneerde hierbij als "proefgroep" terwijl de verschillende leden van de groep om beurten oefenden met de verschillende modules en feedback ontvingen.

UITWISSELING MET INITIATIEVEN ELDERS

In de onderzoeksliteratuur vonden we geen vergelijkbare programma's in de Nederlandse of Europese context. Via een landelijk diaconaal platform waarin het Annahuis deelneemt, kwamen we echter wel vergelijkbare initiatieven in Rotterdam en Glasgow op het spoor. In Glasgow is in 2011 een project *Passage from India* geïnitieerd door de Church of Scotland. De gedachte hierachter was, afgezien van de doelgroepkeuze, dezelfde: "to explore the potential of the Indian Self-Help Group model as a tool for social and economic empowerment of women living in deprived areas of Scotland" (Hill O'Connor, 2016). Het initiatief startte met een reis naar India, waaraan dertien vrouwen uit verschillende achterstandswijken van Glasgow deelnamen. Het groeide uit tot 45 actieve groepen in 2017/2018, met een ondersteunende organisatie genaamd *WEvolution* (WEvolution, 2018). In Rotterdam bestaat sinds 2017 een initiatiefgroep die zich richt op de vorming en ondersteuning van groepen, gebaseerd op hetzelfde concept. Inmiddels zijn de eerste twee groepen hier actief (gemengde groepen van vrouwen en mannen) en is er een stichting opgericht (Stichting Wmove.nu). Er vindt momenteel geregeld uitwisseling plaats tussen West-Brabant, Rotterdam en *WEvolution* in Schotland. Opgedane kennis, ervaring en materialen worden gedeeld met als doel de aanpak verder te ontwikkelen en toe te passen in een westerse context.

REFLECTIE EN CONCLUSIE

Geïnspireerd door internationaal toegepaste Self-Help Group Programs, is in deze bijdrage verslag gedaan van de ontwikkeling van een vernieuwend programma in de Nederlandse context. Dit programma beoogt via een groepsgewijze manier van werken thuisloze jongeren ruimte te geven elkaar te ondersteunen en in een gezamenlijk leerproces hun talenten te ontwikkelen

LEREN VAN AFRIKA

en te benutten. Er wordt vanuit gegaan dat de jongeren capaciteiten en ambities hebben en kunnen leren van opgedane ervaringen. Dit is te beschouwen als een paradigmashift in praktijk en onderzoek, omdat er tot op heden sprake is van een focus op risicogedrag en negatieve uitkomsten van thuisloosheid (Cronley & Evans, 2017).

In het ontwikkelingsproces is gebruik gemaakt van wetenschappelijke kennis, praktijkkennis van sociale professionals (werkzaam in Nederland, Rwanda en Schotland) en van ervaringskennis van de groepen in Rwanda en de jongeren in het expertiseteam. Op verschillende manieren (een studiereis, werksessies, oefensessies, uitwisseling) werd alle aanwezige kennis verzameld en geïntegreerd in een globaal implementatieplan.

Gelet op de principes van Self-Help Group Programs (het benutten en aanspreken van talenten en mogelijkheden van jongeren) was deelname van jongeren in het expertiseteam een logische stap. De jongeren hadden hierbij de rol van mede-ontwikkelaar. De inbreng van jongeren was essentieel om te komen tot een plan dat relevant is voor jongeren en dat aansluit bij hun leefwereld. Zij hebben door hun ervaring met dakloosheid ervaringskennis in handen die anders is dan wat de wetenschapper en praktijkprofessional kunnen bieden. Het harde en complexe leven op straat kan door een "buitenstaander" nooit volledig overzien worden of inzichtelijk worden gemaakt.

De studiereis droeg niet alleen bij aan kennis over het programma, maar ook aan gelijkwaardigheid in het expertiseteam. Immers, Rwanda was voor iedereen in de groep spannend en nieuw. Met name in de werksessies was het een uitdaging aan te sluiten bij de jongeren. De vergadersetting (veel nadruk op praten, taal en papierwerk) bleek veel van hen te vragen.

Ondanks de deelname van de jongeren in het expertiseteam, treedt er tegelijkertijd een bepaald spanningsveld op. Het ontwikkelingstraject is geïnitieerd door professionals van de GGD West-Brabant en heeft daardoor een zekere top-down inslag, die schuurt met zelfhulp als bottom-up initiatief. Vergelijking met de ervaringen in Rwanda, Rotterdam en Glasgow leert dat het programma daar wordt geïntroduceerd in gemeenschappen, waarna de groepen zich zoveel mogelijk zelf gaan vormen. Er is dus sprake van een zekere mate van top-down werken, nadrukkelijk in combinatie met bottom-up processen. Met het oog op het genoemde spanningsveld spreken we expliciet van een globaal implementatieplan, omdat het leerproces doorgaat. De komende periode willen we de implementatie graag met praktijkvolgend onderzoek ondersteunen. Belangrijke vragen zijn: Bij welke jongeren slaat dit aan? Hoe gaan de groepen en hun deelnemers zich vormen en ontwikkelen? Hoe kunnen we de groepen zo goed mogelijk

faciliteren? En welke impact heeft de werkwijze? Op deze manier hopen we bij te dragen aan kennis die de empowerment van jongeren bevordert en hen niet verder marginaliseert.

REFERENTIES

- Altena, A., Brilleslijper-Kater, S., & Wolf, J. (2010). Effective interventions for homeless youth: A systematic review. *American Journal of Preventive Medicine*, 38(6), 637–645. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2010.02.017>
- Barker, S. L., & Maguire, N. (2017). Experts by experience: Peer support and its use with the homeless. *Community Mental Health Journal*, 53(5), 598–612. <https://doi.org/10.1007/s10597-017-010202>
- Boumans, J. (2015). *Naar het hart van empowerment. Deel 2: Over de vraag wat werkt*. Utrecht: Movisie.
- Brody, C., De Hoop, T., Vojtkova, M., Warnock, R., Dunbar, M., Murthy, P., & Dworkin, S. (2015). Economic self-help group programs for improving women's empowerment: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 19, 9–11.
- Cronley, C., & Evans, R. (2017). Studies of resilience among youth experiencing homelessness: A systematic review. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 27(4), 291–310. <https://doi.org/10.1080/10911359.2017.1282912>
- Eidin, J., Ganim, Z., Hunter, S., & Karnik, N. (2012). The mental and physical health of homeless youth: A literature review. *Child Psychiatry Hum Dev*, 43(3), 354–375. <https://doi.org/10.1007/s10578-011-0270-1>
- Hill O'Connor, C. (2016). *The Emergence of Self Reliant Groups in Scotland: Illustrating a continuum of active citizenship*. Glasgow: Glasgow Caledonian University.
- Jeeninga, W. (2010). *Zwerfjongeren. Omvang, kenmerken en zorgbehoeften*. Tilburg: Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Brabant, Tranzo, Tilburg University.
- Slesnick, N., Dashora, P., Letcher, A., Erdem, G., & Serovich, J. (2009). A review of services and interventions for runaway and homeless youth: Moving forward. *Children and Youth Services Review*, 31(7), 732–742. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2009.01.006>
- Thompson, S. J., Bender, K., Windsor, L., Cook, M. S., & Williams, T. (2010). Homeless youth: Characteristics, contributing factors, and service options. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20(2), 193–217. <https://doi.org/10.1080/10911350903269831>
- WEvolution (2018). *A future not our own. Annual report 2017/2018*. Glasgow: WEvolution.